

ADALÉKOK AZ URÁLI LOKATÍVUSZI **m* HATÁROZÓRAG FELTEVÉSÉHEZ

B. SZÉKELY GÁBOR

Az újabban határozottan erősödő vélemények az uráli főnévi határozóragok rekonstrukciójáról (Bereczki 1996: 29, Rédei 1996: 132, Honti 1996: 134) rendre megfelelnek arról a javaslatról, amelyet Nyíri fogalmazott meg egy rövid cikkében (1970). Az általa felsorakoztatott osztják, cseremis, vogul, zürjén, mordvin nyelvi anyag alapján meggyőzően bontakozik ki egy lokatíviszi jelentésű PFU **m* rekonstrukciójának lehetősége.

Annak bizonyosan megvolt és meg is van az oka, hogy miért nem méltatták figyelemre ezt a felvetést. Mi a magunk részéről egyetértünk a rag meglétével, és további bizonyító anyagot szeretnénk felsorakoztatni ezen igen ősi nyelvi állapotba visszanyúló szuffixum összehasonlító nyelvészeti szempontú feltételezéséhez.

Abban az esetben, ha ide vonható az összamojéd prosezektíviszrag *m* eleme (PS **-mana*, Mikola 1988: 237, 238), akkor már uráli korú határozóraggal kell számolnunk. A hangalaki egyezésen túl, további bizonyítékunk az uráli nyelvek összetett határozóragjainak keletkezésére vonatkozó elképzelésünk, amelynek lényege az, hogy a ragkapcsolódás vagy ragerősödés folytán egymás mellé került határozóragoknak a szótőhöz közelebbi eleme ősi szuffixum (B. Székely 1993). Ugyanezen megoldás található az összamojéd **-kana* lokatíviszrag eredetére vonatkozóan, amelyben a *ka* elem történelmileg latíviszrag (Mikola 1988: 237). Ezen túlmenően a többi rokon nyelvben határozórag elemeként csak a szurguti, szalimi osztják *nam ~ nām* approximativuszban fordul elő az *m* funkciós hang (Honti 1988: 179), de, mintegy a perifériára szorulva, megőrződött bizonyos határozószók, különböző igenevek és egyéb képzett alakok szerepet adó morfémájaként, az ezekre vonatkozó példák, a képzőkre való utalás megtalálható Nyírinél (1970).

Az a vélemény, hogy a magyar *-ve ~ -va*, *-vén ~ -ván* határozói igenevünk képzőjének *v* eleme a megfelelő obi-ugor határozói igenevek *m* elemével azonos (A. Jászó 1991: 344–349, Kulonen 1993: 67–68), újabb bizonyító anyag a most már ősuráli lokatíviszi **m* feltételezéséhez.

A vogul, osztják és magyar morfémákat egymás alá írva:

vogul	<i>i m a</i>
osztják	<i>m a n</i>
magyar	<i>v é n</i>
	<i>v é</i>

láthatjuk, hogy az *m* elem közös az obi-ugor képzőkben, de a megmaradó magánhangzó és az *n* is azonos, joggal mondhatja A. Jászó, hogy: „ízről ízre megegyeznek”. (A. Jászó 1991: 344). (Az *m > w > v* hangváltozásra lásd Hajdú 1966: 100–101) Ösmagyar alakját **mV/k* formában rekonstruálhatjuk, mivel nem fogadjuk el a latívszói **j*-re alapozott magyarázatot (Toivonen 1944), és a magyar hosszú magánhangzót a latívszói **k* fejleményének fogjuk fel (gerundium és transzlátívszú a déli szamojédban is összefügg történetileg, Hajdú 1973–1974). Kulonen is elfogadja a magyar *-é ~ -á* latívszrag eredetére vonatkozóan a latívszói **j* hátteret (Kulonen 1993: 81–82), de érvelése támadható. Szerinte azért kellene *j*-t feltenni, mert a magyarban a magánhangzó *é, á* hangszíne nem labiális, ebből következően, nem lehetett labiális a beolvadt mássalhangzó. Ez így nem állja meg a helyét, mert a finn *lähde* stb. szóvégi magánhangzója sem labiális, mégis *k*-ra vezetik vissza a glottis formájában meglévő végződést. A *j* általában hiátustöltő hang, a megfelelő rokon nyelvi példákban (Hajdú 1966: 125) lehet, hogy ennek a maradványa, és csak funkciós hang, a latívszói **k* teljes lekopásával kapott szerepet; hasonlóan, noha más szempontból, újabban Honti is (Honti 1996: 134). Így a **mV/k >* (ösmagyar kori spirantizálódási tendencia) **wey* > *wé ~ wá > vé ~ vá* feltehető átalakulással magyarázható a magyar forma létrejötte.

A szamojéd és a magyar bizonyító anyag bevonásával megalapozottnak tekintjük a PU **m* lokatívszrag feltevését. Mindezt még kiegészítjük azzal az általánosnak látszó tendenciával, amely az uráli nyelvek szerkezeti fejlődésén, főként a kezdeti korban, végigvonul. Az adverbális és az adnominális szószervezetek részletes ábrázolásából kiviláglik, hogy az Nrag V és a Vrag N szerkezetek rag eleme azonosságot mutat egymással, noha más szófajú szavakat kapcsolnak össze. Esetünkben az

**Nm V*

**Vm N*

lokatívszói szerkezetben az *m* egyként járulhatott névszóhoz és igéhez, de míg az első szerkezetben határozóragos névszó maradt belőle, az igéhez járulva a korábbi szerepe ('cselekvésben lenni') jelentősen átalakult, képző lett belőle. Erre a jelentős mondat-történeti fejlődésre már Mészöly utalt (Mészöly 1942: 56–57, tovább víve gondolatát Nyíri 1963, 1965a, 1965b, 1976), de elgondolása, miként Nyírié, szintén nem vált általánosan elfogadottá. Véleményünk szerint azonban, amennyiben feltesszük (és erre minden okunk megvan), hogy a nyelv rendszer és régen is az volt, csak a nyelvi rendszer figyelembe vételével gondolkozhatunk helyesen az összehasonlító történeti nyelvészeti vizsgálatainkban.

IRODALOM

- Benkő Loránd főszerk. 1991: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I: A korai ómagyar kor és előzményei*, Budapest, Akadémiai.
- Bereczki Gábor 1996: *A magyar nyelv finnugor alapjai*, Budapest, Universitas.
- Hajdú Péter 1966: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*, Budapest, Tankönyvkiadó
- Hajdú Péter 1973–1974: Gerundium és translativus a déli-szamjédban, *Néprajz és nyelvtudomány* 17–18, 49–54.
- Honti László 1988: Die ob-ugrischen Sprachen, in Sinor szerk.: 147–196.
- Honti László 1996: Az U/FU alapnyelv paradigmasorainak rekonstruálásáról, in Mészáros Edit szerk.: *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, JATE, 133–137.
- A. Jászó Anna 1991: Az igenevek, in Benkő 1991: 319–352.
- Kulonen, Ulla-Maija 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*, Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mészöly Gedeon 1942: Nyelvtörténeti fejtegetések a Halotti Beszéd alapján, *Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Philologica* 14, Szeged 3–112.
- Nyíri Antal 1963: Über den Ursprung des ungarischen Infinitivsuffixes -ni, *CIFU*, 115–120.
- Nyíri Antal 1965a: Zur Geschichte des ungarischen Partizipsuffixes -t, -tt, *CSIFU*, 359–366.
- Nyíri Antal 1965b: Az -ó, -ő képzős igenevek történetéhez, *Néprajz és Nyelvtudomány* 9, 23–31.
- Nyíri Antal 1970: Über ein finnisch-ugrisches Lokalkasussuffix -m, *Néprajz és nyelvtudomány* 14, 63–65.
- Nyíri Antal 1976: Zur Geschichte des Personalsuffixes -n in den ungarischen Zeitwörtern, *Finnisch-ugrische Forschungen* 40, 135–145.
- Rédei Károly 1996: A magyar alaktan uráli (finnugor) háttere, *Magyar Nyelv* 92, 128–129.
- Sinor, Denis 1988: *The uralic languages*, Leiden, Brill.
- B. Székely Gábor 1993: On the origin of the predicative particle in Eastern Ostyak, *Linguistica Uralica* 29, 124–127.
- Toivonen, Yrjö Heikki 1944: Zur Vorgeschichte des ungarischen Lativs, *Finnisch-ugrische Forschungen* 28, 9–19.